

Стаття посвячена дослідженню суб'єктів політичного впливу, їх формам і засобам реалізації. Автор приходять до висновку, що суб'єкти політичного впливу існують як на регіональному, так і на державному рівні і знаходяться в тісній політико-процесуальній взаємодії.

The article is devoted to examining the subjects of political impact, their forms and means of implementation. The author concludes that subjects of political impact exist both at the regional and state levels and are in close political and procedural interactions.

Стаття надійшла до редколегії 31.01.2013

УДК: 323.2

Ільтьо Г. Ф., Мукачівський державний університет

СИМВОЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ ЯК ЧИННИК УТВОРЕННЯ РЕАЛЬНОСТІ СИМВОЛІЧНОГО «Я-ПОЛІТИЧНОГО»

У статті подано концептуальне обґрунтування сутності політичного символу. Змістовний акцент поставлено на розмежуванні сутнісних рис символу і риторично-знакової системи. Розкрито механізми утвердження та взаємодетермінованості символічного «Я-політичного» із середовищем символічних структур політики.

Розглядаючи політику як явище, природа якого принципово символічна, розуміємо, що дослідження механізмів символізації політичної дійсності є вкрай потрібним та актуальним завданням, з огляду на потреби фундаментальної науки і прикладної політології. Ця проблема, насправді, не є проблемою суто академічною, адже нерозуміння особливостей вкрай складної природи політичного ставить під сумнів правильність засновків, покладених в основу дослідницьких гіпотез, а отже, і достеменність отриманих у результаті дослідження висновків.

Мета цієї статті – дослідити механізми символізації політичної дійсності, визначити принципи утвердження символічно-знакових структур політичного виміру буття людини та суспільства.

У науковій літературі досі немає остаточного визначення символу як наукової категорії. Автори сучасних політологічних досліджень взагалі прагнуть оминати ті ділянки предметного поля, які характеризуються браком об'єктивації досліджуваних явищ.

Специфіка даного напрямку дослідження вимагає звернутися до методологічного інструментарію філософії. Дослідження механізмів символізації політичної дійсності повинно ґрунтуватись на чітко визначеному понятті символу як філософської категорії, яка повинна відобразити природу символу як поняття та суспільного явища, із подальшим виокремленням особливостей, зумовлених специфікою політичного виміру буття людини та суспільства.

Найбільш загально символ трактують як довільний знак, який відображає одноманітну соціальну реакцію чи функцію. За визначенням, Р. Барта, знак є «єдністю означення з означуваним» [3, с. 248]. Зі свого боку, К. Юнг писав, що у психоаналізі «символом ... ми називаємо термін, назву чи навіть образ, який володіє, окрім свого загально-вживаного, ще й особливим додатковим значенням, що несе щось невизначене, невідоме» [10, с. 225]

Значення символу формується в процесі навчання і досягнення взаємної згоди людей, які використовують його можливості в процесі комунікації. Як пише А. П'ятигорський, «семантична опозиція «знак – означуване» не є одним зі змістів чи однією зі структур свідомості, а являється, щонайменше для теперішнього часу, одним з умовно прийнятих концептів позитивістського наукового знання» [9, с. 353]. За своїм значенням символ близький до сигналу чи знака.

На думку Р. Коллінґвуда, символ (гр. *symbolon*) «є певною подією, чимось, що відбувається внаслідок згоди та прийняття угоди її сторонами як прийнятної для досягнення певних визначених цілей» [11, с. 225] У своїй чуттєвій даності символ вказує на «щось інше» чи підміняє собою це інше. «Іншим» у цьому випадку може виступати явище чи предмет, але частіше за все символ вказує на абстрактне, безпосередньо не сприйняте смислове утворення, комплекс уявлень, що належать до сфери політики, релігії, науки тощо.

Як писала з цього приводу Т. Апіян, «символ за природою своєю є множинністю смислів» [2, с. 302]. Хоча, на думку Ю. Крістівої, слово «символ» у своїх етимологічних витоках означало предмети, з'єднані разом. А грецьке дієслово *symbollein* означає – укласти угоду чи договір. Отож «квиток» або «чек» – це такі ж символи, як і будь-яке інше вираження почуття» [6, с. 93].

Слово має знакову природу, саме тому для нього характерні властивості знака. Але якщо сутність знака утворює чисте означення, вказування, то сутність символу більш широка, ніж просто вказування на те, чим він сам не є. На думку Ю. Крістівої, «між знаком та символом наявна відмінність і у вертикальному, і в горизонтальному вимірі. У своїй вертикальній функції знак, на відміну від символу,

посилається на менш загальні, тобто більш конкретні сутності – універсалії уречевлюються, стають предметами в повному сенсі цього слова» [6, с. 140].

Попри те, що людський розум не адекватний поняттям на позначення всього розмаїття символічних форм, Е. Кассіер наполягав на тому, щоби визначати людину не як *animal rationale*, а як *animal symbolicum* [5, с. 472]. В генетичному сенсі символи тісно пов'язані зі знаками та сигналами. Але якщо сигнали – це часточки фізичного світу, то знаки та символи виступають елементами світу значень. Ця обставина дає змогу вважати сигнали «операторами», а символи – «десигнаторами» дійсності навколо нас. Якщо сигнали в процесі свого розпізнавання та використання все ж таки володіють певною субстанційною якістю, то символам належить лише функціональна чи абстрактна сутність. Індивід, який перебуває на примітивному рівні розвитку, може обходитись сигналами та знаками. Однак у високорозвиненої людини мозок набуває здатності не лише сприймати, але й абстрактно конструювати субстанційні відношення.

На переконання С. Лангер, більшість слів, які використовують люди, є знаками-замінниками. У соціальному досвіді вони заміщують собою речі, які люди сприймали в минулому та які вони можуть представити собі знову через пригадування. Сюди належать також речі, які могли бути в загальнолюдському минулому або можуть трапитися в майбутньому. Так чи інакше, знаки, які використовує людина в мисленевій діяльності, поступово перетворюються із простих симптомів явищ на символи [7, с. 32].

Сьогодні відмінність між знаками та символами виявляється в розбіжності асоціацій, які вони викликають у свідомості мислячого суб'єкта. Найчастіше знаки (сигнали) лише вказують на свої об'єкти, тоді як символи змушують сприймати такі об'єкти по-справжньому. Ця обставина дає змогу говорити про дискурсивну символіку слова та не дискурсивне – зображення, звук тощо.

Сучасні символи істотно відрізняються від знаків. Якщо Платон і більш близький до нас Ф. де Соссюр вважали, що подібність означення та означуваного породжує знак, а неподібність – символ, то Августин Блаженний та романтики, як зауважує Н. Маньковська, бачили специфіку знака (алегорії) в його кінечному (прямому) сенсі, а символу – у невичерпності представлюваного ним перетвореного смислу [8, с. 38].

Символ – це не просто найменування для чогось окремо взятого, він охоплює зв'язок цієї окремішності з іншими елементами, підпорядковує цей зв'язок єдиному закону та принципу, підводить їх до певної

єдиної універсалії. На думку Ж. Бодріяра, феномен символічного являє собою те, що лежить «по той бік» безсвідомого та психоаналізу, по той бік лібідональної економіки, цінності та політичної економії загалом [4, с. 385]. За своєю матеріальною природою та складом символи можуть бути індиферентні щодо символізованої дійсності. У цьому сенсі вони утворюють автономну, майже замкнену систему. Як зауважував Ж. Бодріяр, сфера реального сама собою більше не являється обмінюваною на сферу знак.

Варто визнати, що сьогодні процес символізації став справді всеохопним. «Сьогодні, – писав Ж. Бодріяр, – вся система тяжіє до недетермінованості, будь-яка реальність поглинається гіперреальністю коду та симуляції. Саме принцип симуляції править нами сьогодні замість попереднього принципу реальності. Цільові установки зникли, тепер нас породжують моделі» [4, с. 44]. Можна по-різному ставитись до влади символічних об'єктів. Важливо в цьому випадку те, що подібна влада дійсно існує, бо людська свідомість перебуває під постійним впливом віртуальних спокус. Хоча символічна реальність багатопланова та різмаїта, у сучасному суспільстві поцінюється не просто символ, а досягнутий ним у процесі культурного обміну авторитет, визначений культурними контекстами.

Хрестоматійним у рамках гуманітарного наукового знання вважається твердження про символічно-знаковий характер соціального світу. А. Шюц, Е. Кассіер, Дж. Г. Мід, Г. Келлі, П. Бергер, Т. Лукман – ось лише кілька імен класиків сучасного суспільствознавства, які в численних роботах обґрунтовували символічний характер взаємодії людини зі світом та утвердження власної ідентичності в ньому.

Невеликий екскурс сторінками наукових досліджень дає підстави стверджувати про відсутність не лише загальноприйнятого визначення категорії символу, універсальність якого дозволила б трансповтати розуміння поняття на предметне поле політичної науки через пряму аналогію, але й відсутність чіткості та вичерпності в розумінні символу в рамках кожної конкретної наукової школи чи методологічного напрямку.

Спираючись на таке твердження, найбільш послідовними у визначенні символу виглядають автори Соціологічного словника, які наголошують на унікальності та винятковій важливості символу для наукового пізнання та життя людини і суспільства, уточнюючи, що «подібно до поняття «ритуал» поняття «символ» часто визначається настільки широко, що під ним починають розуміти всю людську культуру» [1, с. 286].

Отже, відсутність універсального визначення категорії в науковому дискурсі не обов'язково свідчить про не універсальність самого

поняття. Проте однозначно можна стверджувати про унікальність механізмів символізації окремого виміру дійсності – політики, які зумовлюють відмінне й унікальне тлумачення символу у вимірі цієї дійсності та специфічне його змістове наповнення.

Тож пропонуємо вдатись до безпосереднього дослідження символізації політичної дійсності, щоб з'ясувати та сформулювати цілісний концепт політичного символу.

Символ, будучи системою відношень, а не класом об'єктів політичної дійсності, може бути представлений саме як концепт, а не поняття. Якщо поняття є формою розуму, то концепт – збирає (*concipere*) разом мислення (*intellectus*) та умови його здійснення, охоплює поняття як власний момент.

На перший погляд, соціальні концепти виявляють певні подібності до веберівських ідеальних типів чи платонівських «ідей», проте ми розглядатимемо їх радше як специфічні конструкції узагальнювальних смислових кодів. Складна багаторівнева будова таких смислових конструкцій, що виникають у процесі оформлення семіотичних рядів, перетворює їх на основні «сполучні ланки культури в ментальному світі людини», даючи їм змогу «кружляти» над дискурсивними потоками, виявляючи себе і в поняттях, образах, символах, і в політичних практиках.

Існують концепти, які відіграють особливу роль у політологічному пізнанні. Це своєрідні фіктивні позиції концептуальної сітки, без яких вона, проте, втрачає свою єдність і осмисленість. Саме до таких концептів належать концепти «політичного символу» та «символізації політичної дійсності».

Механізму встановлення відношення людини до політичної дійсності повинна передувати реалізація механізму артикуляції політичної дійсності, її впорядкування через встановлення виділених самою свідомістю людини логіко-топічних сіток, ключовими позиціями якої виступають опозиції «Я»/»Інший», «тут-і-тепер»/»там-і-тоді» тощо, і розташування подій та явищ політичної дійсності в цих логіко-топічних структурах. Іншими словами, йдеться про механізм розуміння політичної дійсності, в межах якого народжується смисл (це специфічне породження), за рахунок формування певної структури пізнання.

Наукова рефлексія над подіями та явищами політичної дійсності ніколи не вичерпує усієї повноти можливого політологічного знання. Вона має частковий, обмежений, однак, що важливіше, соціально-історичний, а не формально-логічний характер. Політологічні судження мають принципово необ'єктивоване, але постійно відтворюване обґрунтування.

Ми оперуватимемо переважно категорією символічного «Я-політичного», адже керуємось тою логікою дослідження проблеми, що передбачає вивчення механізмів символізації дійсності, піднімаючись з рівня універсальних механізмів індивідуальної свідомості до колективної свідомості визначеної соціальності, відповідно на кожному з цих рівнів більшої актуальності набувають «принципи політичної свідомості» та «політичні архетипи».

Такими політичними принципами, наприклад, можуть виступати народний суверенітет, розподіл влад, принцип представництва, недоторканість гарантованих законом прав та свобод тощо. Але нас цікавить лише універсальний механізм символізації політичної дійсності, тож на цьому етапі дослідження можемо цілком зігнорувати наявність інституціоналізованих форм цих принципів у структурах свідомості людини, у системі політичних символів та риторично-знаковій системі політичної комунікації й інтерпретації політичної дійсності. А отже, частіше оперуватимемо поняттями «принципи політичної свідомості» чи символічне «Я-політичне».

Закладаючи певний набір ситуацій розуміння політичної дійсності, зумовлених відповідними їм «принципами політичної свідомості», можемо стверджувати, що механізм функціонування символу є власне механізмом смислоутворення. Такий механізм можливий, оскільки система індивідуальної схематизації чи впорядкування політичної дійсності людською свідомістю може існувати лише за умов встановлення чіткого взаємозв'язку із символічним «Я-політичним», і ні з чим іншим.

У політичному вимірі буття людини та суспільства символ являє собою, з одного боку, певний цілісний у змістовому сенсі дискурсивний простір політичної комунікації, а з іншого – не тільки комунікації, адже політика є не лише комунікативним простором, але й глобальною системою кодифікації дійсності поряд із культурою, релігією, історією тощо.

Доречно відзначити момент архаїчності та стабільності, які дозволяють політичному символу виступати згорнутим, замкненим на собі у підставах власного існування, генератором політичної культури певної соціальності, її політичною «пам'яттю». Такий статус політичного символу дозволяє розглядати його функціонально, як принцип, що, підпорядковуючи собі політичну дійсність, перетворює її на політичну реальність окремої колективної чи індивідуальної політичної свідомості, означеної рамками певної знаково-риторичної системи, яка є результатом об'єктивації символу як принципу у процесі політичної інтерсуб'єктивної комунікації, що переводить «розуміння» у «знання»

природи політичних відносин, тобто формує сталу систему нормативного регулювання політичних відносин суспільства. Так політичний символ являє собою своєрідну «реальність політичної реальності».

Політичний символ є тією актуальною реальністю усвідомленої політичної дійсності, яку реципієнт сприймає (осмислює, переживає, персоніфікує) як символ-реальність. Усі ті абстракції, які можна вжити для визначення сутності символу, в кожному випадку перебуватимуть у полі того факту, що символ – це щось матеріальне.

Підсумовуючи, вкажемо на принципові моменти визначення поняття «політичний символ»:

– Символ існує як символічне (таке, що не може бути виведене зі знакового механізму, а отже, незнакове по суті) значення, що саме собою розуміється як акт трансцендування риторичного значення знака.

– Символ реалізується через певний знаковий механізм, але водночас у своєму символічному значенні, яке виникає як розуміння (думка) всередині певної структури свідомості, нічого спільного з цим механізмом не має.

– Виникнення символічного значення як акту трансцендування сформованого риторичною системою референціалу дозволяє нам постфактум твердити про наявність чи відсутність символу в конкретному просторі риторично-знакової системи.

Бібліографічний список

1. Аберкромби Н. Социологический словарь / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б. С. Тернер ; пер. с англ. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1997. – 420 с.
2. Апиян Т. Игра в пространстве серьезного. Игра, миф, ритуал, сон, искусство и другие / Т. Апиян. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 2003. – 342 с.
3. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры / Р. Барт. – М.: Изд-во Сабашниковых, 2004. – 512 с.
4. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
5. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – М. : Гардарика, 1998. – 784 с.
6. Кристева Ю. Избранные труды : разрушение поэтики / Ю. Кристева. – М. : РОССПЭН, 2004. – 656 с.
7. Лангер С. Философия в новом ключе: исследования символики разума, ритуала и искусства / С. Лангер. – М. : Республика, 2000. – 287 с.
8. Маньковская Н. Эстетика постмодернизма / Н. Маньковская. – СПб. : Алетей, 2000. – 348 с.

9. Пятигорский А. Непрерываемый разговор / А. Пятигорский. – СПб. : Азбука-классика, 2004. – 377 с.
10. Юнг К. Г. К вопросу о подсознании / Карл Густав Юнг // Юнг К. Г., Франц М.-Л. фон, Хендерсон Дж. Л., Якоби И., Яффе А. Человек и его символы / К. Г. Юнг, М.-Л. фон Франц, Дж. Л. Хендерсон, И. Якоби, А. Яффе. – М. : Серебряные нити, 1997. – С. 223 – 344.
11. Collingwood R. The Principles of Art / R.Collingwood. – USA : Oxford University Press, 1958. – 532 p.

В статье дано концептуальное толкование сущности политического символа. Содержательный акцент поставлен на размежевании основополагающих качеств символа и риторично-знаковой системы. Раскрываются механизмы утверждения и взаимодетерминированности символического «Я-политического» со средой символических структур политики.

A concept of political symbol is interpreted thoroughly in this article. Fundamental accent is put on the distinction between essential features of symbol and of rhetorical-token system. It reveals the mechanisms of foundation and of reciprocal determination between symbolical «Self-Political» and the sphere of symbolical structures of politics.

Стаття надійшла до редколегії 08.02.2013

УДК 321.01: 316.35

Єфтені Н. М., ОНМА

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІЖНОГО СЕРЕДОВИЩА

Глобалізація надає молодому поколінню нові можливості для розвитку та становлення. Світове співтовариство повинно визнавати молодь як фактор змін та її роль в соціальних процесах. Поєднуючи досвід попередніх поколінь з енергією і цілеспрямованістю, молоде покоління може реалізовувати свій потенціал в нових концепціях суспільного розвитку. Молоді необхідно приймати активну участь в політичних процесах, для того щоб її інтереси враховувалися. Сьогодні виникають нові молодіжні рухи, об'єднання і організації, які охоплюють широке коло політичних і неполітичних організацій.

Глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації. Цей об'єктивний процес має системний характер та охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. Зокрема